

Ewa Urbaniak-Rybicka

"Ty najpierw odpowiedz : Stój! Podaj hasło", czyli kody dostępu do kanadyjskiej mozaiki literackiej

ER(R)GO. Teoria–Literatura–Kultura nr 2 (17), 199-208

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Ty najpierw odpowiedz. Stój! Podaj hasło” czyli kody dostępu do kanadyjskiej mozaiki literackiej¹

Canadian Passwords: Diasporic Fictions into the Twenty-First Century (Kanadyjskie hasła: diasporyczne fikcje u progu XXI wieku. Toruń, Wydawnictwo Naukowe UMK 2008)

W swojej najnowszej książce *Canadian Passwords: Diasporic Fictions into the Twenty-First Century (Kanadyjskie hasła: diasporyczne fikcje u progu XXI wieku)* zainspirowana pierwszymi wersjami sztuki Williama Shakespeare’a *Hamlet*, Mirosława Bucholtz poszukuje „kodów dostępu” do współczesnej anglojęzycznej literatury kanadyjskiej. Hasła pozwalają przekraczać granice, zdobyć dostęp do nowej wiedzy, i wejść do strzeżonego terytorium. Słowami-hasłami, znalezionymi lub utworzonymi, autorka otwiera przed czytelnikiem literaturę diaspor Kanady. W kontekście wielopłaszczyznowości jakie niosą z sobą terminy postkolonializm i postmodernizm, w *Canadian Passwords* Bucholtz interesuje się niejednoznacznością kodów, które pozwalają stworzyć pomosty pomiędzy przeszłością a terażniejszością, a także pomiędzy kulturami. Takie ujęcie powoduje wyczulenie na związek między mówiącym a odbiorcą, a teksty traktowane są jak ustne przekazy zawsze wyjątkowe. Mówienie i słuchanie funkcjonują jak współzależne procesy, swoiste fragmenty styczości.

W pierwszym rozdziale Bucholtz zgłębia złożoność pojęć postkolonializm i postmodernizm w odniesieniu do Kanady i jej literatury stworzonych w ostatnich czterdziestu latach przez czołowych krytyków literackich takich jak, między innymi Cyntia Sugars, Northrop Frye, Margaret Atwood, Frank Davey, Robert Kroetsch, Linda Hutcheon, Lee Maracle, Bharati Mukherjee czy Smaro Kamboureli. Ze względu na mnogość perspektyw czy relatywizację poglądów wywołują one żywą dyskusję i spory. Pojęcia takie jak nacjonalizm i postnacjonalizm, krytyka tematyczna i pojmowanie tożsamości narodowej u progu trzeciego tysiąclecia rozpatrywane są w kontekście kanadyjskim. W świetle tych teorii, Bucholtz pojmuje Kanadę jako postmodernistyczne państwo marginesu. Kanada, jako koncept otwarty, niehomogeniczny i niejednoznaczny, to przestrzeń dialogu i polemiki. W związku z niejasnościami i kontrowersjami, jakie w Kanadzie wywołuje termin postkolonializm, Bucholtz nazywa prozę analizowaną w swojej książce literaturą diaspor. Nazwa ta, według niej, pozwala odnieść się do wielorakich doświadczeń

zmiany i wyobcowania związanego z przemieszczeniem bohaterów, pisarzy oraz czytelników. Do *Canadian Passworts* autorka wybrała teksty świadczące o złożoności kulturowej Kanady pisane przez członków mniejszości etnicznych – Paula Yee, Rohintona Mistry, Nino Ricci i Austina Clarke, a także przez, często pomijanych w dyskusjach o etniczności, pisarzy nie należących do diaspor – Davida Bergena, Mary Lawson i Ann Ireland, ale w swej twórczości odnoszących się do takich doświadczeń. Uznają oni hybrydyczność za ważki element kultury, w której żyją. Wznosząc się poza własne doznania, pisarze ci wpisują pojęcia i znaczenie inności w karty literatury kanadyjskiej. Wszystkie powieści wybrane przez Bucholtz wydane zostały w roku 2002, a zatem pokazują one Kanadę u wejścia w nowe millenium.

Rozdział drugi *Canadian Passworts* skupia się na omówieniu zbioru opowiadań *Dead Man's Gold and Other Stories* Paula Yee, który jest pisarzem o chińskich korzeniach. Łączy on w swej twórczości tradycje dwóch światów – starego i nowego, oraz dwie kultury – niską i wysoką. Tradycyjna chińska opowieść o duchach służy mu do przedstawienia historii imigranta zawieszzonego pomiędzy dwoma światami, który musi pozbyć się starej tożsamości i przyjąć nową. Pierwotne 'ja' pozostaje jego cieniem, swoistym duchem, który wraz z widmami przeszłości towarzyszy mu bezustannie. Kluczem do tekstów Yee są, według Bucholtz, słowa – widmo i przeobrażenie. W opowiadaniach tegoż autora, imigrant staje się widmem przeszłości, nawiedzanym przez zjawy swego poprzedniego życia, swej przeszłości i poprzedniej tożsamości. Jak pisze Bucholtz, jakiegokolwiek zmiany dokonujące się w procesie imigracji w kontekście północnoamerykańskim powodują, iż imigrantka staje się tworem fantastycznym, dziwnym czy wręcz dziwacznym. Zmiany te wywołują poczucie przemieszczenia, a w konsekwencji owo uczucie nie-normalności. Paul Yee skupia się na przeszłości i teraźniejszości społeczności chińskich Kanadyjczyków. Łącząc realizm z fantastyką, pisarz tworzy świat, który neguje nasze pojęcie szeroko rozumianych granic i rozszerza pojęcie czasu oraz przestrzeni. Bohaterowie Yee to imigranci doświadczający rozdarcia w związku ze zmianą miejsca zamieszkania i psychicznymi tego konsekwencjami. Losem imigranta jest życie z duchami przeszłości, stanie się duchem identyfikującym się z przeszłością lub przeobrażenie się w nową osobę. Bucholtz analizuje styl i język pisarza, które obok formy i tematyki są hybrydami elementów chińskich i kanadyjskich. Socjolingwistyczny aspekt bycia imigrantem, według Bucholtz, zaznaczony jest poprzez chińskie imiona bohaterów oraz miejsc.

Niektóre z tych różnorodnych i trudnych do jednoznacznego sklasyfikowania opowiadań odnoszą się do restrykcyjnej i rasistowskiej polityki rządu kanadyjskiego wobec imigrantów z Chin, ale nie ten aspekt stanowi esencję

tomu. Yee nie idealizuje społeczności chińskiej i większość jego opowiadań koncentruje się na problemach wewnątrz rodzin imigrantów. Problemy te zwykle mają swój tragiczny wymiar w Nowym Świecie. Mimo iż sedno doświadczenia imigracji przedstawione jest w atrakcyjnej dla młodego czytelnika formie pełnej napięcia i tajemnic, opowiadania Yee jednak nie tylko bawią, lecz także uświadamiają czytelnikowi poczucie historii i tożsamości oraz przedstawiają różnorodność i zróżnicowanie chińskich diaspor. W *Canadian Passwords* Buchholtz porównuje twórczość Yee z literaturą tworzoną przez chińsko-kanadyjską pionierkę literacką Suci Sin Far, tworzącą sto lat wcześniej i współczesną pisarką chińskiego pochodzenia Yuen-Fong Woo. Takie zestawienie wskazuje na zmianę perspektywy zależnie od kontekstu oraz od płci. Paul Yee, historyk i pisarz, próbuje przekazać czytelnikom poczucie historii i tożsamości przez wspomniane przez Buchholtz ilustrowane historie.

Trzeci rozdział *Canadian Passwords* to analiza powieści Davida Bergena *The Case of Lena S.* w świetle teorii mimesis i mimetycznego pragnienia. Jednym z kluczy do zrozumienia powieści Bergena jest wywodząca się z *Poetyki* Arystotelesa i rozwijana przez innych badaczy koncepcja mimesis, naśladowania, imitacji. Buchholtz rozumie ją nie jedynie jako reprezentację, ale pojmuje w całym jej bogactwie znaczeń – jako dynamiczny proces stawania się, bliski tworzeniu, a raczej przetwarzaniu. Mimo wskazanych przez autorkę pewnych ograniczeń teorii René Girarda, Buchholtz interpretuje powieść Bergena poprzez pryzmat teorii mimetycznego pożądania, opartej na mimesis i rozwiniętej przez tego uczonego. Girard wzbogaca relację mimetyczną pomiędzy podmiotem i obiektem pożądania poprzez dodanie osoby mediatora. Trójkąt ten powoduje rywalizację między mediatorem i osobą, która pożąda. Buchholtz opiera się w swojej analizie również na innych koncepcjach Girarda takich jak podwajanie (*doubling*) i teorii kozła ofiarnego (*scapegoating*), wzbogacając je o pewne aspekty oraz modyfikując niektóre z ich założeń. W dyskusji nad tożsamością bohaterów pomaga autorce także koncepcja Neil Bissoondath dotycząca podziału tożsamości na dwie sfery – prywatną i publiczną, a także pojęcie tożsamości jako wiecznego procesu. *The Case of Lena S.* to opowieść o trzech rodzinach – kanadyjskiej Crowe i dwóch należących do odmiennych grup etnicznych – pendzabskiej Chahal i niemieckiej Schellendal. Wzajemne zależności pomiędzy nastoletnimi bohaterami z każdej z rodzin pozwalają Bergenowi przedstawić etniczne powiązania w społeczeństwie kanadyjskim, a także obietnice i pułapki polityki multikulturalizmu. Relacje szesnastoletniego Masona Crowe z Seetą Chahal i Leną Schellendal to, według Buchholtz, symboliczne relacje Kanadyjczyka z Innym. Rodziny, które chciałyby by ich córki naśladowały kultury przodków i pragnęły tożsamości wywodzącej się z grupy etnicznej rodziców, opie-

rają się akceptacji białego chłopca zainteresowanego znajomością z Seetą i Leną, którego pociąga ich etniczność. Podczas gdy kanadyjska rodzina ulega rozkładowi, rodziny pendzabska i niemiecka scalane są przez silne postaci ojców, którzy widzą w białym mężczyźnie potencjalne zagrożenie dla integralności swoich rodzin. Jak zauważa Bucholtz analizując powieść Bergena, mimo iż etniczność jest atrakcyjna dla tych, którzy zapomnieli o swoich korzeniach, to oznacza ona rozwiąźłość i szaleństwo stanowiące dwie metafory hybrydyczności. Lena Schellendal cierpiąca na tajemniczą chorobę popelnia samobójstwo, popadłszy wcześniej w chorobę psychiczną. To właśnie jedna z tych metafor – szaleństwo, pozwala Bucholtz interpretować *The Case of Lena S.* poprzez intertekstualne związki z amerykańskimi powieściami o młodych chorych psychicznie kobietach – *Szklanym Kloszem* Sylwii Plath (1963) i *Przerwaną Lekcją Muzyki* Suzanne Kaysen (1993). W powieściach tych obłęd jest zdeterminowany społecznie, ale każda z nich inaczej pojmuje społeczeństwo. Bergen umieszcza niepokój i szaleństwo na tle kanadyjskiego multikulturalizmu, bez określenia dokładnych ram czasowych i bez odnoszenia się do konkretnych decyzji politycznych. Powieść Bergena jest nie tylko dialogiem z innymi tekstami, ale także dyskusją na temat społecznych niepokojów. Pożyczając termin od Harolda Blooma, Bucholtz pisze o lęku Bergena przed wpływem, który nie odnosi się wyłącznie do literatury. Wpływ multikulturalizmu jest jednym ze źródeł społecznego niepokoju mimetycznie odegranego w *The Case of Lena S.* Pod koniec rozdziału Bucholtz pisze o niepokojach społecznych w najnowszej powieści Bergena *The Time in Between* z roku 2005, skupiającej się na wojnie w Wietnamie, która śledzi skomplikowane relacje amerykańsko-kanadyjskie, związki pomiędzy pokoleniami i rasami oraz tworzy powiązania intertekstualne pomiędzy prozą i filmem.

W kolejnym rozdziale książki Bucholtz analizuje *Crow Lake (Wspomnienia przychodzą z deszczem)* Mary Lawson, Kanadyjki mieszkającej w Anglii. Kodem do tej powieści wydaje się być bogaty w znaczenia i symbolikę labirynt. Powieść interpretowana jest w kontekście jej intertekstualnych powiązań z mitami greckimi, mitologią Indian północnoamerykańskich i mitologią Indii, oraz odwołań do symboliki chrześcijańskiej. Bucholtz omawia wersje mitów o Tezeuszu i Ariadnie tworzone przez dwóch pisarzy połowy dziewiętnastego wieku – Anglika Charlesa Kingsleya oraz Amerykanina Nathaniela Hawthorne, którzy skupiają się na różnych perspektywach i uwypuklają odmienne aspekty mitu w zależności od celu przekazu. Labirynt, w którym z pomocą Ariadny Tezeusz próbuje dojść do znajdującego się w jego centrum Minotaura, stał się dla psychoanalityków symbolem ludzkiej podświadomości. Dlatego, jak twierdzi Bucholtz, choć w powieści Lawson brak może bezpośrednich aluzji do tego starożytnego mitu, prowokuje ona czytelnika

do myślenia w kategoriach mitycznych, w kontekście współczesnej wiedzy psychoanalitycznej i antropologicznej. Nawiązując intertekstualne powiązania pomiędzy powieściami Lawson a mitami greckimi, Bucholtz ucieka się do interpretacji Rebeki Armstrong, która w swych badaniach nad poezją łacińską skupiła się na trzech mitycznych kobietach z Krety. Trzy przewodnie motywy wybrane przez Armstrong zidentyfikowane zostały jako podstawa tematyczna *Wspomnień przychodzących z deszczem*, a są to – znaczenie pamięci, obrazy dzikiej natury, wady i zalety. Ta zbieżność zdaje się świadczyć o obecności mitycznych tematów i symbolicznego myślenia w książce Lawson. Dla czytelnika z Europy nieufarmowana przez postmodernistyczną estetykę powieść prawdopodobnie będzie wersją mitu o Tezeuszu, podczas gdy czytelnik z innego kręgu kulturowego znajdzie w niej odnośniki do własnej mitologii. Powieść *Wspomnienia przychodzą z deszczem* to historia osieroczonego w dzieciństwie rodzeństwa Morrison, przedstawiona przez jedną z sióstr – Kate. Jako dorosła kobieta usiłuje ona dotrzeć do centrum labiryntu własnej tożsamości, błądząc w meandrach wspomnień z dzieciństwa i uporządkować relacje rodzinne. W procesie odkrywania drogi do środka zagadki czytelnik odgrywa, według Bucholtz, rolę Ariadny, która prowadzi i pomaga Kate. Czytelnik w napięciu oczekuje na odkrycie przez Kate tajemnicy labiryntu, a symboliczna do niego podróż przedstawiona jest w fabule powieści jako udział w przyjęciu rodzinnym, poprzedzony rozpamiętywaniem przeszłości. Dla nieufnej i niewierzącej w siebie Kate, której życie pozbawione jest punktu centralnego, wyzwanie labiryntu to próba poznania samej siebie i okiełznania monstrum swego 'ja'. Końcowa epifania bohaterki z jednej strony jest jej porażką, a z drugiej zwycięstwem. Odkrycie jej błędnego rozumowania, czyli postrzegania brata jako osoby pozbawionej możliwości rozwoju poprzez małżeństwo z nieambitną i prostą kobietą, a który okazuje się osobą spełnioną wbrew jej oczekiwaniom, pozwala Kate naprawić relacje rodzinne.

Posługując się wachlarzem teorii antropologicznych, psychologicznych, socjologicznych, filozoficznych, politycznych i ekonomicznych, Bucholtz omawia w rozdziale piątym *Canadian Passwords* problem starzenia się i starości w powieści *Family Matters (Sprawy Rodzinne)* Rohintona Mistry. Analizując teorie dotyczące uniwersalnego doświadczenia, jakim jest starość, Bucholtz znajduje w powieści analogię pomiędzy sytuacją w społeczeństwie człowieka starego a położeniem imigranta. Człowiek w podeszłym wieku pozostawiony często sam sobie, odseparowany od reszty społeczeństwa i zdehumanizowany, przypomina imigranta, który szuka akceptacji ze strony kraju, do którego emigruje i często odrzuconego przez społeczeństwo tegoż państwa. Starość to zatem metafora imigracji o uniwersalnym przesłaniu. Samotność starego umierającego człowieka to jeden z rodzajów alienacji, porównywalny z inny-

mi typami wyobcowania i samotności. Bohater *Family Matters*, siedemdziesięciodziewięcioletni Nariman, wykształcony, niegdyś ceniony i inteligentny człowiek, to postać zmierzająca do nieuchronnej śmierci, poprzez swą niedołężność skazany na rolę kuli u nogi swojej rodziny – Parsów mieszkających w Bombaju. Jego kruchość ma wymiar szerszy i symbolizuje delikatną kondycję człowieka na różnych etapach podróży między dorosłością a starością, a także upadek cywilizacji Indii oraz zamieszkującej tam społeczności Parsów. Odskoknią od rzeczywistości staje się dla Narimana świat wyobraźni i wspomnień, gdzie znów przeżywa szczęśliwe chwile, rozpamiętuje wybory życiowe i znajduje przyczyny swego nieszczęśliwego życia. U schyłku swojej egzystencji Nariman odkrywa w sobie talent tworzenia i swemu dziewięcioletniemu wnukowi opowiada zdarzenia z historii życia oraz rodziny, przez co siebie i bliskich mu ludzi w ten sposób zamienia w nieśmiertelną sztukę opowiadania i ratuje przed śmiercią zapomnienia. To właśnie wnuczek Narimana Jehangir zdaje się tworzyć z fragmentów podobnych do jego ulubionych puzzli historię rodzinną, jaką jest powieść *Family Matters*. Powieść Mistry to próba zrozumienia procesu starzenia się i pogodzenia z jego nieodwołalnością oraz okrucieństwem. Choć *Family Matters* dzieje się w Indiach, Kanada istnieje w niej jako kraj snów o lepszym życiu, miejsce emigracji i ucieczki przed rzeczywistością Bombaju. Jednocześnie, jak zauważa Bucholtz powołując się na i uzupełniając teorię D.K Palby, istnieje wiele historyczno-kulturowych podobieństw pomiędzy Indiami i Kanadą. Teza ta udowodniona jest przez zestawienie obrazu starości z powieści Rohintona Mistry z klasyczną powieścią dwudziestowiecznej pisarki kanadyjskiej Margaret Laurence *The Stone Angel* (*Kamienny Anioł*), która w podobny sposób prostuje stereotypy dotyczące ludzi starych. Obydwa teksty Bucholtz klasyfikuje, za Konstancie Rooke, do rodzaju powieści ‘spełnienia’ – Vollendungsroman, mając świadomość ironii tej nazwy i jej nieadekwatności.

Następną książkę omawianą przez Bucholtz, *Exile Ann Ireland*, otwiera słowo z jej tytułu – pojęcie wygnania. Wygnanie, zależnie od pojmowania koncepcji domu, może przybierać różne formy, jak dowodzi autorka opierając się na teoriach rozlicznych badaczy. Ekspatriacja rodzi rozmaite formy nostalgii. Wygnanie nierzadko związane jest z pisarstwem, sztuka bywa bowiem niejednokrotnie tymczasową terapią na chorobliwą tęsknotę. Pisanie może być także rozumiane jako swoista forma wygnania własnej jaźni. Jak zauważa Svetlana Boym, cytowana przez autorkę, w dobie epidemii wygnania i związanej z nim nostalgii, imigracja staje się, jak poprzednio omawiana starość, doświadczeniem uniwersalnym. Zainteresowana problemem wygnania w sensie egzystencjalnym, Bucholtz w oparciu o teorię Boym dotyczącą diasporycznej intymności przedstawia problem erotyzacji wygnania i nierozłączność pojęć

rozpacz oraz pożądanie, słów bliższych sobie w ich angielskim brzmieniu – *despair-desire*. *Exile* uświadamia czytelnikowi jak uczucia te uzupełniają się w relacjach narratora z nowym krajem. Carlos Romero Estévez, południowoamerykański macho o kontrowersyjnej przeszłości, musi stawić czoło nowej rzeczywistości przyjmującej go Kanady, a zwłaszcza sprostać oczekiwaniom kanadyjskiej publiczności. W samolocie do Vancouver, Carlos przyjmuje nową, jak się później okaże, ograniczającą tożsamość – poety i początkującego pisarza na wygnaniu. Staje się on bohaterem o gloryfikowanej przeszłości męczennika, a jego ubarwiana historia działa na kobiecą wyobraźnię. Carlos czuje presję przetworzenia swojego cierpienia i bólu w towar mieszczący się w formule spełniającej wymagania kanadyjskiego czytelnika. Bohater przechodzi na kartach powieści stopniową metamorfozę, gdy jego rozczarowanie nowym krajem i idealizacja ojczyzny ustępują częściowemu odnalezieniu się w społeczeństwie rządzącym się innymi prawami i nie spełniającym jego wszystkich oczekiwań. Bucholtz porównuje *Exile* z bardziej konwencjonalną powieścią quebeckiego pisarza Dany’ego Laferrière’a *How to Make Love to a Negro* (1987), zauważając że Ann Ireland łamie szereg konwencji gatunku powieści imigracyjnej poprzez unikanie iluzji autentyczności, łączenie rozpacz z pożądaniem, przedstawianiem swego bohatera jako wyobcowanego z diaspory latynoamerykańskiej ze względu na strach przed odkryciem niechlubnej przeszłości i poprzez podważanie stereotypu o biednym egzotycznym imigrancie w bogatej Kanadzie. *Exile* Ann Ireland umiejscowiona jest w kontekście poezji Margaret Atwood *The Journals of Susanna Moodie* (1970), skupionej na interpretacji doświadczenia emigracji w całej jej złożoności i uniwersalności poprzez rozważania o dziewiętnastowiecznej emigrantce z Wielkiej Brytanii Susanny Moodie.

Kanada jako przestrzeń literacka i ogród proroctwa to idee wysunięte przez Bucholtz po interpretacji metafikcyjnej powieści Nino Ricci *Testament*. *Testament*, który tytułem i treścią nawiązuje do *Nowego Testamentu* oraz jest postmodernistyczną odpowiedzią na niego, to w sumie cztery powieści noszące tytuły pochodzące od imion swoich narratorów. Narratorzy różnią się płcią i statusem społecznym oraz pochodzą z różnych grup etnicznych i wszyscy zdają się przedstawiać subiektywne przekazy ze swoich spotkań i relacji z Jezusem. Niewiarygodność i niejednoznaczność historii Yihudy (Judasza), Miryam z Migdal, Myriam, matki Jezusa i Simona z Gergesa czynią z Jezusa – zwanego przez Ricci także Yehoshua czy Jeshua, postać wieloaspektową i niezmiernie złożoną. Jego nieuchwytność bezsprzecznie związana jest z bogactwem krążących o nim i często wykluczających się nawzajem historii. Także cztery zawarte w książce *Testament* powieści odnoszą się do siebie nawzajem oraz do kanonicznej wersji *Nowego Testamentu* podając wie-

le faktów w nowym świetle, czy rozwiewając pewne wątpliwości, czasem zmieniają nieznacznie tożsamość bohaterów. Każda z nich opowiada historię życia Jezusa o krok dalej, aż wreszcie ostatnia księga zawiera opis jego śmierci. Skupiając się na przekazie, a nie na celu tego przekazu, Ricci przedstawia Jezusa jako osobę wymykającą się wszelkim ramom i jednoznacznemu wizerunkowi. Pisząc o kontrowersyjnych aspektach życia Jezusa, jak zauważa Bucholtz, Nino Ricci nie ucieka się do sensacyjności czy taniej erotyzacji powieści, jak ma to miejsce w przypadku *Kodu Leonarda Da Vinci* Dana Browna, ale wyjaśnia jak powstawały i mnożyły się historie – szczególnie o życiu seksualnym – Jezusa, które często spełniały wymagania ówczesnych słuchaczy głodnych sensacji i plotek. Szczególnie w ostatniej księdze obraz Jezusa jest zgodny z jego portretem w *Nowym Testamencie*, choć ostatni narrator Simon, szczególnie, jak zauważa Bucholtz, ucłowiecza go, nie ufając hagiografii. Jednocześnie Simon zdaje się symbolizować współczesnego czytelnika, z jego/jej rozlicznymi wersjami tej postaci i różnymi potrzebami. Postać Jezusa z powieści Nino Ricci i jego nowatorskie potraktowanie tematu są porównane przez Bucholtz z wynikami badaczy Biblii oraz innymi wyobrażeniami jego osoby w literaturze i filmie, takimi jak *Pasja* Mela Gibsona (2004), powieściami libańskiego filozofa i artysty Kahlila Gibrana stworzonymi na początku dwudziestego wieku czy filmem *Jezus z Montrealu* (1989) Denysa Arcanda, a także z poprzednią powieścią Nino Ricci z 1999 roku *The Lives of the Saints (Żywoty Świętych)*. Choć w *Testamencie* brak bezpośrednich odnośników do Kanady, Bucholtz pod wpływem teorii Richarda A. Cavella, zauważa pewne aspekty kanadyjskości w powieści, a Kanadę postrzega jako wspomnianą już wcześniej przestrzeń literacką.

W ostatnim rozdziale *Canadian Passworts* Bucholtz koncentruje się na powieści Austina Clarke'a *The Polished Hoe*, którą odczytuje jako metaforyczne zeznanie, zaznaczając zbieżności pomiędzy prawem i literaturą. Opierając się na teoriach Richarda Weisberga i Jean-Pierre'a Barricelli, Bucholtz klasyfikuje fikcję Clarke'a jako powieść prawniczą, rozszerzając zaproponowane przez krytyków kategorie. *The Polished Hoe* skupia się na pojęciu sprawiedliwości w systemie prawnym, który promuje rasizm. Składająca zeznanie dwóm przedstawicielom prawa, a przede wszystkim kontrowersyjnemu policjantowi, Maria, opowiada historię swego życia w Indiach Zachodnich. Jej oświadczenie to historia życia uciśnionej kobiety, wykorzystywanej seksualnie przez białego ojca-kochanka pana Bellfeelsa i ekonomicznie poprzez system obowiązujący na plantacji. Jej życie to ciąg ciąży i aborcji, a jej przypadek tym bardziej złożony, gdyż z racji swego pochodzenia jest ona rozdarta pomiędzy dwiema społecznościami – białą i czarną. Maria pragnie opowiedzieć – usprawiedliwiając ten czyn historią życia – jak doszło do zamordo-

wania przez nią jej wieloletniego gnębiela. Pomimo protestów sierżanta, który odmawia wysłuchania jej bojąc się wynikających z zeznania skutków dla społeczności wioski, Maria pozostaje nieugięta w wysiłkach wyjawienia ukrywanych prawd i krzywd przez najbardziej uciemżonych członków tego społeczeństwa. Centralną metaforą książki, jak zaznacza Bucholtz, staje się zwykle narzędzie pracy pokoleń kobiet na plantacji, ale także symbol brzemienia jakie kobiety przekazują sobie z pokolenia na pokolenie. Ten zwykły zdawałoby się przedmiot to także broń, jaką prawdopodobnie Maria zamordowała swojego ciemieżcę. Bucholtz wskazuje na podobieństwa słów motyka i prostytutka – *hoe/whore* – w języku angielskim, co pogłębia symbolikę tego narzędzia. Dla Marii staje się ono swoistym talizmanem. Polerowanie motyki to symbol zdobywania przez Marię samoświadomości i akt dochodzenia swoich praw. Z marginesu historii globalnej – jako mieszkanka kolonii – i z peryferii ludzkiego doświadczenia – jako kobieta w patriarchalnym społeczeństwie – w dość zaskakujący sposób Maria znajduje analogie pomiędzy okrucieństwami i rasizmem drugiej wojny światowej i bestialstwami dokonywanymi na plantacji. Jednak, jak zauważa Bucholtz, wojna to także termin określający antagonizmy rasowe w wiosce. W kontekście teorii postkolonialnych Bucholtz postrzega powieść Clarke'a jako analizę konfliktów w społeczeństwie hybrydycznym, w którym rasa jest uwarunkowana społecznie, i koncentruje się na konsekwencjach hybrydyczności. Największym wyzwaniem takiej społeczności staje się osiągnięcie wzajemnego zaufania i właściwego osądu oraz wartościowania. Usytuowana w kraju postkolonialnym *The Polished Hoe* w szeregu odniesień ukazuje Kanadę – na przemian marginalizowaną i idealizowaną – jako część Imperium Brytyjskiego, ale także kraj w którym niektórzy obywatele nadal noszą w sobie wspomnienia kolonialnych poniżeń i dramatów z przeszłości. Kanada jest symbolem prawdziwej wolności, której w Ameryce Północnej szukali przodkowie Marii. Ponieważ prawo i literatura podobne są do siebie w związku z uwagą jaka przywiązują do warstwy lingwistycznej, to właśnie język powieści tworzy rzeczywistość, ale i ją kwestionuje. Język *The Polished Hoe* naśladuje i zniekształca imperialny angielski, podważa wielkie narracje i w symboliczny sposób odzyskuje kolonizowane terytoria, a dramatyczna ironia, deformowane słowa i niepoprawna wymowa, a także lokalny dialekt, tworzą morze znaczeń i skojarzeń, pogłębiając warstwę znaczeniową powieści wzbogaconą intertekstualnymi powiązaniem powieści z dramataми Shakespeare'a.

Pisarze przedstawieni w *Canadian Passwords*, poruszający tak istotne kwestie jak etniczność czy stosunki rasowe, należą do grupy, która w większości nie znalazła się jeszcze w antologiach czy encyklopediach literackich Kanady. W ich tekstach, swoistej kombinacji diaspor, Kanada jako państwo

niezwykle kulturowo złożone, staje się, jak zaznacza Bucholtz, diasporyczną przestrzenią wzajemnie (prze)słucha(u)jących się tekstów i czytelników. Przejrzyście skonstruowana, niezwykle starannie osadzona w rozlicznych teoriach z rozmaitych dziedzin i zaopatrzona w imponującą bibliografię, *Canadian Passwords* dzięki krytycznej autonomii i erudycji autorki poprzez szereg, zaskakujących niekiedy, skojarzeń daje czytelnikom dostęp do nowego terytorium kanadyjskiej przestrzeni literackiej – do obszaru literatury pozakanonicznej. Bogactwo teorii i tropów interpretacyjnych zachęca czytelników do dalszego samodzielnego odkrywania literackich obszarów Kanady i tworzenia do nich własnych kodów dostępu.

Przypisy:

¹ William Shakespeare *Hamlet*, przeł. Stanisław Barańczak, Poznań, W drodze 1990, s. 9.